

موقوفه میرزا قهرمان

امین لشکر ناصرالدین شاه قاجار

در خوانسار

حمیدرضا میرمحمدی

چکیده:

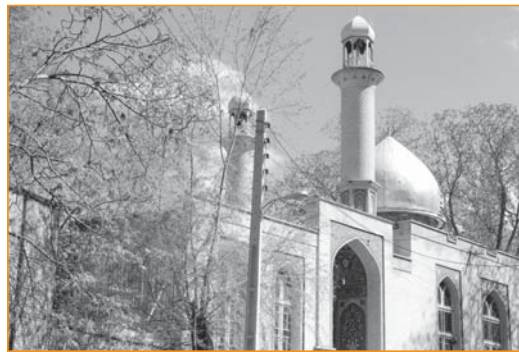
شهر خوانسار مرکز شهرستانی به همین نام در استان اصفهان است. این شهر از جمله شهرهای دیرپا و کهن استان است که در ناحیه شمال غربی آن واقع است. سابقه تاریخی، فرهنگی و مذهبی خوانسار در طول اعصار و قرون، و رونق حوزه‌های علمیه آن به نحوی است که شهرت آن از مرزهای کشور فراتر رفته و موقعیت مذهبی خوانسار موجب گردیده تا در این شهر نسبتاً کوچک بیش از یکصد و بیست مسجد و اغلب آنان در فاصله اندکی از یکدیگر وجود داشته باشد. بنیاد اغلب آنان نیز به تاریخ گذشته باز می‌گردد. از جمله این مساجد، مسجد مرحوم «آقا نظر» خوانساری است که میرزا قهرمان بر آن موقوفه‌ای قرار داده است. وقفنامه‌ای که بازخوانی آن در این نوشتار می‌آید، مربوط به این مسجد است.

کلید واژه‌ها:

خوانسار، میرزا قهرمان، مسجد آقا نظر، لبرود، وقفنامه.

مسجد آقا نظر

مسجد آقا نظر در جنوب شهر خوانسار در محله‌ای موسوم به محله لبرود واقع است. مسجد فوق مجاور رودخانه خوانسار، در مکانی خوش منظره، زیبا و باطراوت توسط مرحوم آقا نظر بنیان‌گذاری و یا تجدید بنا گردیده است^۱. متأسفانه اطلاعاتی در خصوص بنیان‌گذار مسجد به صورت مکتوب حاصل نشد. آنچه مسلم است آن‌که ایشان عالمی فاضل بوده و در وادی السلام نجف مدفون است^۲. مسجد فوق از زمان حیات آقا نظر تا کنون، سه مرتبه تجدید بنا گردیده است.

میرزا قهرمان (واقف)

میرزا قهرمان قمشه‌ای اصفهانی در سال ۱۲۴۴ ه.ق متولد و نسبت خود را به میر فتح از سرداران شاه عباس می‌رساند. وی در زمان حکومت ناصرالدین شاه و مظفرالدین شاه قاجار سمت‌های مختلفی را عهده‌دار بود و در سفر اول ناصرالدین شاه به اروپا در سال ۱۲۹۰ ه.ق به همراه شاه به اروپا رفت و در همین سال به ریاست اداره تدارکات ارتش منصوب گردید و در سال ۱۲۹۲ ه.ق وزیر گمرکات و در سال ۱۲۹۶ ه.ق برای بار دوم به پیشکاری و وزارت مظفرالدین میرزا ولیعهد منصوب گردید. در سال ۱۲۹۹ ه.ق وزیر فواید عامه و در سال ۱۳۰۱ ه.ق تصدی خالصه‌جات دولتی را نیز به عهده گرفت و به سمت وزیر لشکر (رییس دارایی ارتش) برگزیده شد. میرزا قهرمان در سال ۱۳۰۷ ه.ق در مسافرتی که به خوانسار

و گلپایگان داشته آسیای آبی مجاور مسجد آقا نظر را از ورثه مرحوم حاج ابراهیم خوانساری خریداری نموده و وقف مسجد نموده است. وی در سال ۱۳۱۰ در تهران در گذشته است.^۳

شرح مسافرت ایشان به خوانسار و گلپایگان در سفرنامه ایشان تحت عنوان «روزنامه خاطرات امین لشکر» منتشر گردیده است.^۴ لازم به ذکر است که شهرهای خمین (کمره)، گلپایگان (جرفادقان) و خوانسار در زمان قاجار حکومت واحدی را تشکیل می دادند و آنان را «ولایات الثلاث» می نامیدند. میرزا قهرمان در خاطرات خود تحت عنوان «امین لشکر» یادداشت نموده: چون روزنامه دوره اقامت تبریز به خط میرزا سمیع گلپایگانی خوشنویس بود در ذی القعدة ۱۳۰۷ به گلپایگان و خوانسار آمدم از روی مسوده های سابق دادم نوشته اند.^۵

تذکر یک نکته

چون در مردادماه سال ۱۳۶۶ ه.ش سیل عظیم و ویرانگری در خوانسار جاری شد و بخش های وسیعی از شهر را تخریب نمود. لذا تغییراتی در نقشه تفصیلی شهر به ویژه در اطراف مسیر رودخانه توسط شهرداری اعمال گردید. در همین راستا آسیاب موقوفه مسجد تخریب و با توافق به عمل آمده با اداره اوقاف و امور خیریه معاوضه ای در خصوص مکان آسیاب فوق صورت گرفته و تنها آب آسیاب جهت مصرف وارد حوض مسجد گشته و پس از مصرف وارد رودخانه می شود.^۶

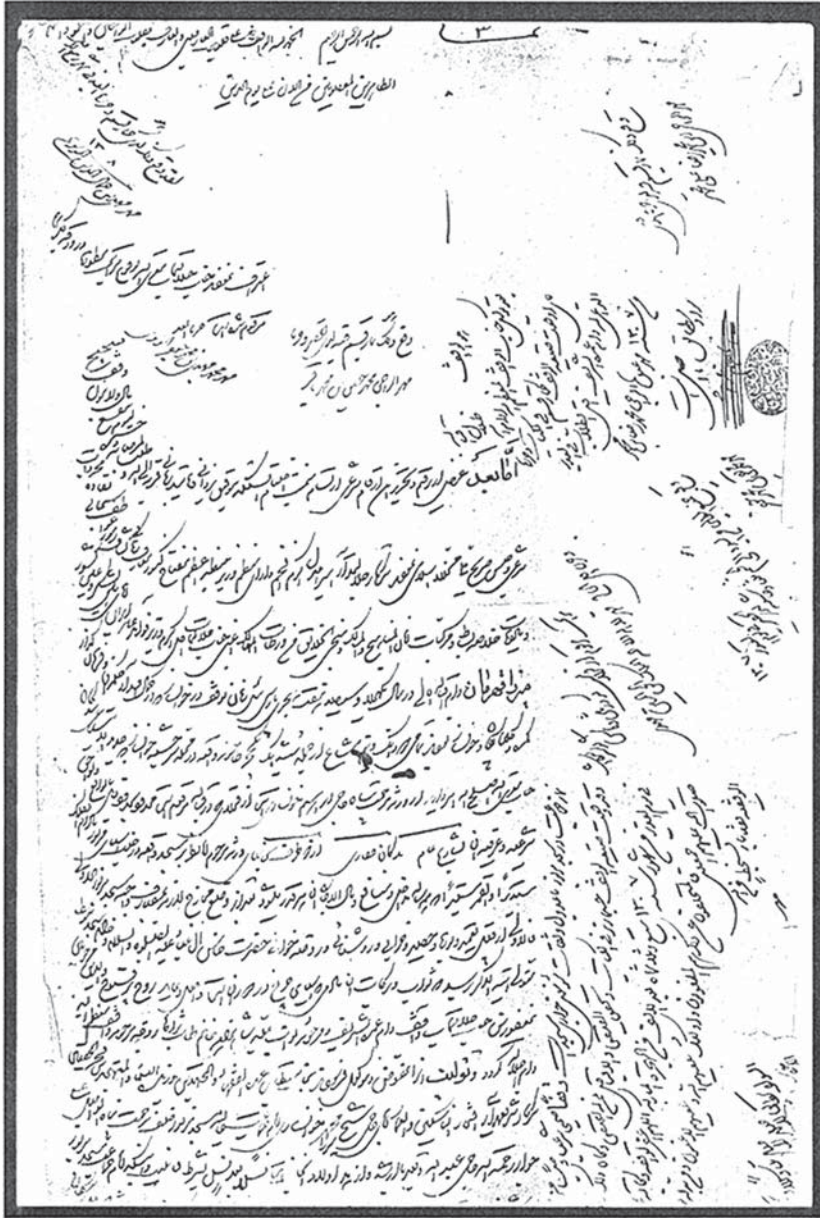
متن وقفنامه

هو الواقف

بسم الله الرحمن الرحيم

الحمد لله الواقف على قلوب العارفين و العارف بقلوب الواقفين و الصلوة و السلام على محمد و الطاهرين المعصومين من الان على يوم الدين.

اما بعد غرض از ترقیم و تحریر این ارقام شرعی ارتسام میمنت اختتام آنستکه بتوفیق یزدانی و تأیید ربانی قربه الی الله و طلباً لمرضاته لیوم ینفع مال و لابنون^۷ وقف صحیح شرعی و حبس صریح ملی مخلص اسلامی نمودند سرکار جلالتمآب مدار امیراعدل اکرم افخم دارای نظم و وزیر اعظم مفتاح کنوز معارف ربانی، کشف امور عوطف سبحانی نقاده مجردات و مادیات خلاصه بساط و مرکبات زمان المناهیج و الممالک و سنجی الخالیق من و رطات الممالک اعنی جناب جلالتمآب اجل اکرم وزیر فواید عامه ایران آقای رئیس لشکر و عین کشور میرزا قهرمان دام اقباله العالی در سال یکهزار و سیصد و هفت هجری پارس ثیل زمان^۸ توقف در خوانسار که در کمال اقتدار حکمران و فرمان گذار کمره و گلپایگان و خوانسار نمودند تمامی دودانگ و نیم مشاع از جمله ششدانگ یکحجر طاخونه واقعه در محله سرچشمه خوانسار که جدید الایتباعی بندگان جناب معزی الیه اصلح اله امر دارید از ورثه مرحمت پناه حاجی ابراهیم خوانساری است از قراری که در قباله مرقوم است محدود به حدود ذیل با توابع و لواحق شرعیه و عرفیه آن بشارع عام، بدکان فخاری^۹، از دو طرف بخانههای ورثه مرحوم آقا نظر بر مسجد واقعه در جنب آسیای مزبور مادام الفلک المستدیراً والقمر مسطیراً که همه ساله مداخل و منافع و مال الاجاره آن هر قدر میشود بعد از وضع مخارج لازمه بمصارف واجبه مسجد مزبور الاولی فالاولی از قبیل تعمیر و بوری^{۱۰} و حصیر و خرابی و روشنایی و روضه خوانی حضرت خامس آل عبا علیه الصلوة و السلام و خادم مسجد بتوسط متولی آتیه الذکر برسد که ثواب و برکات آن مادامی که آسیای چرخ در دوران است واصل و عاید بروح پر فتوح والدین مرحومین مغفورین جناب جلالتمآب واقف دام عمره الشریف و مرحومه نواب علیه شاه رابعه خانم طاب ثراه زوجه مرحومه واقف معظم الیه دام اجلاله گردد و تولیت آنرا مفوض و موکول فرمودند بجناب مستطاب عمده الفقها والمجتهدین زبده العلماء و المعتمدین فخر المحققین سرکار شریعتمدار افتخار الناسکین و العمار آقای حاج شیخ میرزا محمد خوانساری^{۱۱} امام

جماعت حالیه مسجد مزبوره خلف مرحمت پناه الواصل علی جوار رحمہ اللہ حاج
عبدالله و بعد با ارشد و ازهر اولاد آنجناب نسلًا بعد نسل بشرط قابلیت و اینکه امام

جماعت مسجد مزبور بوده باشند یا لیاقت امامت داشته باشند و الا با امام جماعت مسجد مزبور است هر که باشد در صورت فقدان و عدم امکان نماز جماعت در مسجد مزبور با عدول و ثقات مؤمنین جواری مسجد است و وفقاً صحیحاً شرعاً و حسباً منخلاً و قد وقعت صیغه الوقف زبر فی الكتاب و تحقق القبض و لاقباض فمن له القبض و الا قباض و كان ذلك وقوعاً فی يوم التقدير من شهر سنه ۱۳۰۷ سبع و ثلاثها بعد الالف من الهجره المبارله اللهم اغفر الواقفه و كاتبه محمد و آله صلوات الله عليهم اجمعین فالمتخلفون عن ذلك و هم الملعونون و اولئک علیهم لاعنون فمن بدله بعد ما سمعه^{۱۲} الوقفیه فقد بار بسخط من الله

مهر السواد مطابق الاصله الاتباد سجد و حرره الاحقر سلطان العلماء امضاء مراتت مرقوم از قراری است که در متن و هامش نوشته شده است و حرره الاقل الحاج [مهر:] لا اله الا اله الملك حق المبین - مهدی

وقع جمیع المطالب من السواد الی الختم متناً و حاشیه لیدی الحقیق فی يوم التقدير ۱۳۰۷ محمد تقی بن محمد جعفر^{۱۳} هو الواقف لقد بوکیل جناب الواقف المعظم اله دوام اله طلال اقبال آقای اوقفت صیغه الوقف کما رقم فی الكتاب و حرره الداعی له دام عمره الشریف اقل الطلاب فی التقدير من سنه ۱۳۰۷ [مهر:] عبده الراجی محمد رضا بن محمد.

وقع ذلك بما رقم فيه لیدی الحقیق و حرره مهر الراجی محمد حسین بن محمد باقر^{۱۴} اعتراف نمودند جناب جلالتمآب معزی الیه بوقوع مراتب مسطوره در ورقه یکه مرقوم شده است حرره العبد [مهر:] محمد مهدی بن محمد جعفر الموسوی^{۱۵} لقد وقع ذلك لیدی کما رقم و حرره العبد فی شهر ربیع الاولی محمد مهدی بن جمال الدین الموسوی^{۱۶} ۱۳۸

وقع ذالك بما رقم فيه لیدی حرره الاقل مهر الراجی ابن محمدرضا علی محمد سواد مطابق با اصل است امضاء عراقی محل مهر اداره معارف و اوقاف و لایات ثلاث

پی‌نوشت‌ها:

۱. مسجد فوق بعد از بنیاد یک بار توسط آقا میرزا ابوالقاسم طبیب (متوفای ۱۳۲۱ ه.ق) که از جمله پزشکان متدین و حاذق خوانسار بود تجدید بنا شد و بعد از پیروزی انقلاب اسلامی در سال ۱۳۶۲ ه.ش توسط خیر محترم آقای حاج مجتبی مکی و جمعی از مؤمنین تجدید بنا گردید.
۲. ضیاءالابصار فی ترجمه علماء خوانسار، ج ۲، ص ۱۳۴
۳. شرح حال رجال ایران (قرن ۱۲-۱۳-۱۴ ه.ش)، صص ۵۳۹ - ۵۴۰
۴. خاطرات فوق در دو مجلد تحت عنوان روزنامه خاطرات امین لشکر (وقایع سال‌های ۱۳۰۶-۱۳۰۷ ه.ق) به کوشش ایرج افشار توسط انتشارات اساطیر سال ۱۳۷۸ منتشر گردیده است.
۵. همان، ص ۱۵
۶. راقم سطور از آقای اصغر عادل، کارشناس اداره اوقاف و امور خیریه شهرستان خوانسار به خاطر در اختیار نهادن رونوشت وقفنامه و توضیحات لازم در این خصوص سپاسگزار است. امید است زحمات ایشان در احیای موقوفات مورد توجه باری تعالی قرار گیرد.
۷. سوره شعرا، آیه ۸۸: روزی که هیچ مال و فرزندی سود نمی‌دهد.
۸. پارس ٹیل به معنای سال یوزپلنگ است.
۹. فخاری - سفال گری، ساخت کوزه، سفالین - کوزه گری
۱۰. بوریا - حصیر، فرش‌نی که از نی ساخته شود. حصیر بافی

۱۱. عالم فاضل و متقی حاج شیخ میرزا محمد فرزند ملا عبدالله سرسلسله خاندان مشایخی خوانسار است که امام جماعت مسجد آقا نظر بوده است. وی پدر عالم فاضل حاج شیخ محمدباقر مشایخی اولین نماینده مردم خوانسار و گلپایگان در مجلس شورای ملی بوده است. وی در سال ۱۳۱۷ ه.ق وفات یافته و در قبرستان شرقی خوانسار مدفون گردید. ماده تاریخ ایشان را چنین سروده‌اند:

محمد چون به فردوس برین شد بهر تاریخش / خرد گفتا: «به جنت با محمد صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ همنشین باشد»

۱۲. بخشی از آیه ۱۸۱ سوره بقره: پس هر کس آن (وصیت) را بعد از شنیدنش تغییر دهد (گناهش تنها بر کسانی است که آن را تغییر می‌دهند آری خدا شنوای داناست).

۱۳. سید محمدتقی بن محمدجعفر بن سید محمدتقی بن سید علی بن سید ابوالقاسم جعفر بن سید حسین بن میر ابوالقاسم کبیر از علما و مجتهدین شهر خوانسار بوده است. پدر ایشان که خود از علمای بزرگ است در سال ۱۲۸۸ که قحطی و گرانی در خوانسار اتفاق افتاد، هستی خود را به مردم بخشید و از مرگ بسیاری بر اثر گرسنگی جلوگیری نمود. سید محمدجعفر دارای دو فرزند به نام سید محمدتقی و سید محمد مهدی بود. سید محمدتقی در قبرستان شرقی خوانسار مدفون است و صاحب مقبره است. برادر ایشان سید محمد مهدی ملقب به شهیدی خود از علمای خوانسار بود و در سال ۱۳۳۶ ه.ق در اختشاشات محلی به دار آویخته شد و

ملقب به شهیدی گردید و در مقبره سید محمدتقی امانت نهاده شد و پس از ۹ سال بیکرش به نجف حمل و در وادی السلام دفن گردید.

آیت الله مرعشی نجفی و آقا ضیاءالدین عراقی که در نجف بر بیکر وی نماز گزاردند، تازه بودن جنازه ایشان را شهادت داده و مکتوب نموده‌اند (رک: منهاج المعارف، ص ۲۱۰).

۱۴. محمد حسین بن محمدباقر چهار سوقی از علمای خوانسار و اصفهان است. وی فرزند محمدباقر روضاتی (صاحب روضات) است که در اصفهان می‌زیسته و در سال ۱۳۵۲ وفات یافته و در تخت فولاد در تکیه پدرش (محمدباقر روضاتی) دفن شده است (رک: مکارم الآثار، ج ۴، ص ۲۰۹۰ و دانشمندان خوانسار در کتب تراجم، ص ۴۴۰).

۱۵. محمد مهدی بن محمدجعفر از علمای متنفذ اواخر قاجار در خوانسار است که ذکر آن گذشت. وی در سال ۱۳۳۶ در خوانسار به شهادت رسید و در وادی السلام دفن است. شرح کامل ایشان را در مقدمه کتاب «منهاج المعارف» مطالعه فرمایید.

۱۶. سید مهدی موسوی بن سید جمال‌الدین بن سید مهدی صاحب رساله ابی بصیر از علمای خوانسار و امام جمعه شهر بوده است. وی در خوانسار وفات یافته و در امامزاده سید صالح علیه السلام در محله بیدهند خوانسار مدفون است. متأسفانه در تجدید بنای ساختمان امامزاده، لوح مزار ایشان از بین رفته و لذا تاریخ وفات ایشان به دست

نیامد. آنچه مسلم است تا سال ۱۳۰۷ هـ.ق حیات داشته است.

منابع:

۱. ضیاء الابصار فی ترجمه علماء خوانسار، سید مهدی ابن الرضا، انتشارات انصاریان، ۱۳۸۲.
۲. روزنامه خاطرات امین لشکر (وقایع سال‌های ۱۳۰۶-۱۳۰۷ هـ.ق)، میرزا قهرمان امین لشکر، به کوشش: ایرج افشار انتشارات اساطیر، ۱۳۷۸.
۳. شرح حال رجال ایران (قرن ۱۲-۱۳-۱۴)، مهدی بامداد، تلخیص: ذبیح‌الله علیزاده اشکوری انتشارات فردوسی، ۱۳۸۴.
۴. دانشمندان خوانسار در کتب تراجم، سید محمدعلی حسینی و دیگران، دفتر کنگره محقق خوانساری، قم، ۱۳۷۸.
۵. مکارم الآثار، جلد ۴، محمدعلی معلم حبیب آبادی، به کوشش: سید محمدعلی روضاتی، انتشارات نشاط، ۱۳۶۴.